

УДК 343.9

Л. Г. КОЗЛЮК,
кандидат юридичних наук

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Досліджується ефективний інструмент протидії корупційним злочинам у екологічній сфері, яким є еколого-правова культура. Враховуючи зазначенні антикорупційні зміни у кримінальному законодавстві, наголошується, що покарання відіграє значну роль у протидії корупційній злочинності в сфері охорони довкілля, однак не слід перебільшувати його ролі. Обґрунтовано, що заходи з підвищення рівня еколого-правової культури слід проводити не до визначеного періоду, а постійно. Адже це сприяє формуванню особистості з добропорядним ставленням до збереження довкілля і виконує функцію протидії вчиненню корупційних злочинів у екологічній сфері.

Доведено, що еколого-правова, антикорупційна культура особи допоможе посилити роль екологічної складової в соціально-економічному розвитку нашої країни.

Ключові слова: протидія корупційній злочинності, еколого-правова, антикорупційна культура, екологічна сфера, заходи протидії, охорона довкілля.

Козлюк Л. Г. Эколого-правовая культура как важный элемент в обеспечении противодействия коррупционной преступности в сфере охраны окружающей среды

Исследуется эффективный инструмент противодействия коррупционным преступлениям в экологической сфере, которым является эколого-правовая культура. Учитывая указанные антикоррупционные изменения в уголовном законодательстве, отмечается, что наказание играет значительную роль в противодействии коррупционной преступности в экологической сфере, однако не следует преувеличивать его роли. Обосновано, что меры по повышению уровня эколого-правовой культуры следует проводить не до определенного периода, а постоянно. Так как это формирует личность с добропорядочным отношением к сохранению окружающей среды и выполняет функцию противодействия совершению коррупционных преступлений в экологической сфере.

Доказано, что эколого-правовая, антикоррупционная культура личности поможет усилить роль экологической составляющей в социально-экономическом развитии нашей страны.

Ключевые слова: противодействие коррупционной преступности, эколого-правовая, антикоррупционная культура, экологическая сфера, меры противодействия, охрана окружающей среды.

На сьогодні очевидно, що корупція становить реальну загрозу національній безпеці країни, тому протидія їй у всіх сферах суспільного життя повинна бути віднесена до найголовніших пріоритетів держави. Слід мати на увазі, що налаштованість протидіяти кримінальним корупційним діянням у природоохоронній сфері – лише половина успіху, інша, стратегічна, половина досягнення успіху на цьому шляху – віднайдення інструментарію, яким можна успішно це робити.

Як засвідчують дослідження детермінант корупційної злочинності, саме низький рівень еколого-правової, антикорупційної культури є причиною вчинення кримінальних корупційних діянь у сфері охорони довкілля¹. Тому основний акцент варто робити на еколого-правовій, антикорупційній культурі, оскільки саме від неї залежить ефективність виконання поставлених завдань антикорупційної політики та екологічної безпеки загалом.

На сучасному етапі багатьма вченими наголошується, що протидія злочинам, зокрема корупційним, у сфері охорони довкілля в Україні може бути досягнута шляхом формування екологічної культури, створення постійної, ефективної системи екологічної освіти (у тому числі професійної) і виховання, функціонування якої повинне сприяти формуванню у населення дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища².

Екологічна освіта сприяє підвищенню рівня загальної освіти й культури, формуванню необхідного соціального базису для забезпечення екологічно безпечного середовища, стійкого розвитку країни і повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної політики як у сфері охорони навколишнього середовища, так і у сфері освіти. Саме вона має вирішити завдання щодо підготовки освіченої молоді, здатної приймати свідомі рішення у сферах життя, де поєднуються проблеми окремої людини, суспільства й довкілля³.

Так, у юридичній літературі окремо розглядається професійна еколого-правова освіта та непрофесійна⁴.

У структурі непрофесійної еколого-правової освіти найбільш важливе значення має еколого-правова освіта дітей, до основних завдань якої слід віднести такі аспекти: 1) розуміння взаємозумовленості та взаємозалежності природних явищ; 2) переконання в недопустимості безкарного викиду в навколишнє середовище забруднюючих матеріалів як природного, так і штучного походження; 3) невідворотність настання відповідальності за шкідливі для природи дії; 4) усвідомлення провідної ролі в економіці концепції безвідходних виробництв та комплексності використання природних ресурсів; 5) усвідомлення необхідності активної боротьби з посяганнями на навколишнє середовище.

Професійна складова еколого-правової освіти є одним з основних чинників, що зумовлюють ефективність природоохоронної діяльності. Адже застосування працівниками правоохоронних органів, які виконують свої обов'язки в галузі охорони навколишнього середовища, правових норм, які встановлюють відповідальність за посягання на довкілля, вимагають ґрунтовних знань національного і міжнародного екологічного права, до норм якого відсилають відповідні норми кримінального та адміністративного законодавства. Зазначені реалії ставлять високі вимоги до підготовки юристів-екологів, зумовлюють потребу у введенні нових курсів і спецкурсів для студентів, які спеціалізуються в галузі лісового, аграрного, земельного, природоресурсного, рекреаційного права. Актуальною та невідкладною проблемою є вдосконалення природоохоронної освіти спеціалістів, які вже працюють і діяльність яких пов'язана з впливом на навколишнє середовище⁵.

На нашу думку, щоб формувати еколого-правову культуру, потрібно, щоб вплив екологічно-правової освіти на людину тривав все її життя. Екологічний аспект повинен органічно бути складовою процесу освіти і виховання всіх вікових категорій громадян⁶. Тоді можна говорити про екологічну компетентність – знання антикорупційних, екологічних законів, правил і норм, принципів поведінки в довіллі, які стримають особу від свавільної корупційної поведінки, спрямують її природоохоронну діяльність.

Екологічна освіта та виховання спрямовані на формування екологічної культури особистості, яка дасть змогу кожному громадянину не порушувати порядок охорони навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим слушно зазначив професор О. М. Костенко, що лише зі зміною соціальної культури громадян в Україні розпочнеться соціальний прогрес, що виведе країну з нинішньої кризи⁷, і екологічної зокрема. Це свідчить про те, що екологічна безпека громадян визначається їхньою еколого-правовою, антикорупційною культурою, яка є складовою соціальної.

При цьому важливо враховувати, що будь-які заходи (виховні, просвітницькі тощо) з підвищення рівня еколого-правової культури слід проводити не до визначеного періоду, а постійно. Адже це формує особистість із добропорядним ставленням до збереження довілля, тобто формує еколого-правову, антикорупційну культуру громадян, а отже, і виконує функцію протидії вчиненню корупційних злочинів у екологічній сфері. Таким чином, вийти на якісно новий рівень протидії корупційній злочинності у сфері охорони навколишнього природного середовища можна лише з підвищенням еколого-правової культури громадян.

На наше переконання, еколого-правова антикорупційна культура особи допоможе посилити роль екологічної складової в соціально-економічному розвитку нашої країни. Саме еколого-правова, антикорупційна культура дасть змогу особі враховувати екологічні наслідки під час прийняття відповідних рішень, забезпечувати екологічну безпеку й екологічну рівновагу, здійснювати прозорий моніторинг навколишнього природного середовища, сумлінно виконувати обов'язки, пов'язані з формуванням та реалізацією антикорупційної екологічної політики.

Одним із чинників, які зумовлюють відсутність у особи належного рівня еколого-правової культури, є недоліки у підготовці особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо охорони довілля. Наприклад, відсутність фахової підготовки формує у службових (посадових) осіб легковажно безвідповідальне ставлення до навколишнього природного середовища та дотримання правил екологічної безпеки. У зв'язку з цим значна частина службовців прагне перетворити свою посаду на «доходне місце».

З огляду на це у Міністерстві екології та природних ресурсів проведено роз'яснювальну роботу щодо ознайомлення державних службовців системи Мінприроди з його положеннями, зокрема, в центральному апараті проведено дві лекції з висвітлення особливостей нового антикорупційного законодавства, на яких були присутніми керівний склад та спеціалісти структурних підрозділів.

У державних управліннях охорони навколишнього природного середовища були проведені навчально-методичні наради з метою ознайомлення державних службовців з основними положеннями Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 р. № 1240.

Відповідну роботу проведено й у структурних підрозділах центрального апарату міністерства. Зокрема, організовано роз'яснювальну роботу стосовно положень Плану заходів Міністерства екології та природних ресурсів України стосовно виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 рр.

У контексті цієї діяльності проводилося й підвищення кваліфікації співробітників Міністерства екології та природних ресурсів з питань ознайомлення та імплементації норм нового антикорупційного законодавства.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.07.2011 р. № 642-р «Про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань запобігання та протидії корупції» у період січня-грудня 2012 р. Національним агентством України з питань державної служби проводилися навчальні семінари на базі Національної академії внутрішніх справ України, участь у яких узяли 29 представників Міністерства екології та природних ресурсів.

Водночас, незважаючи на систематичне проведення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання проявам корупції і злочинності в екологічній сфері, протягом 2012 р. кількома державними службовцями міністерства допущено порушення вимог антикорупційного законодавства⁸.

Дослідження сучасних соціологів і психологів переконливо свідчать, що однією з причин глобальної екологічної кризи є зростання в другій половині ХХ століття кризи людської духовності. Це насамперед сплеск суспільного егоїзму, нігілізму, локальних і регіональних збурень. Надзвичайно загрозливі й планетарна епідемія аморальності, алкоголізму, тотальної легковажності, бездумності й жадоби швидкої наживи, індивідуальна деградація в різних її виявах, зниження культурного й духовного рівня, зростання корупції, людської некомпетентності та непрофесійності в багатьох ситуаціях⁹. Отже, не порушення норм права не свідчить, що людина не порушує вимоги закону морального.

Людині потрібна «тверда» воля, щоб не давати і не брати неправомірну вигоду в екологічній сфері. Така воля формується саме під впливом еколого-правової, антикорупційної культури, і саме за допомогою неї особа добровільно дотримується покладених на неї природних, законних обов'язків, тобто добродійна поведінка особистості підпорядковується свободі волі й розумній вимозі закону.

Слід пам'ятати, що будь-який час, період, стан суспільства, рівень розумового і морального розвитку не позбавляють людину прав і свобод особистості і водночас, не позбавляють її обов'язків бути моральною, добропорядною особистістю, жити і діяти для блага суспільства. Йдеться не про рівність особи у правах, а про рівність кожного перед його обов'язками бути тим, ким кожен є в суспільстві. Наприклад, якщо ти підприємець і займаєшся господарською

діяльністю в природоохоронній сфері – будь добросовісним екологічним підприємцем, якщо екологічний інспектор – будь добросовісним екологічним інспектором і т. д.

Не слід забувати, що корупція – це завжди використання особою законодавства чи публічної влади на шкоду своїм ближнім, в тому числі в природоохоронній сфері. Вона є не лише порушенням правопорядку, а й аморальним вчинком і гріхом¹⁰. Тому, щоб еколого-правове виховання давало реальний морально-правовий і антикорупційний ефект, потрібно при його здійсненні не ігнорувати «золоте правило моралі», суть якого – не роби іншим того, чого не бажаєш собі. Це правило покаже короткий шлях до добродійності (правослужняної) та адекватної поведінки у сфері охорони довкілля. Усвідомлення, «засвоєння» широкими верствами населення цього правила допоможе їм виробити навички еколого-правового аналізу і прийняття рішень щодо правомірної екологічної поведінки. У зв'язку з викладеним аспектом слушною є думка О. М. Костенка, який вважає, що будь-яка антикорупційна реформа буде марною, якщо вона не спиратиметься на високі моральні стандарти суспільства загалом та політичної еліти зокрема¹¹.

Службові особи під час здійснення службової діяльності в екологічній сфері повинні діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством України. Проте недоліки в кадровій політиці призводять до того, що службові (посадові) особи, для того щоб максимально одержати зиск із довіреної їм посади, не виконують своїх обов'язків і вчиняють корупційні злочини у сфері охорони довкілля. Наприклад, стосовно громадянина Б. – начальника відділу комплексного управління та координації природоохоронної діяльності Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області було прийнято рішення про заборону займати посади в державних органах та їх апараті протягом трьох років з дня їх звільнення і пред'явлено обвинувачення за ст. 368 ч. 2 КК України¹².

Недоліки в кадровій політиці проявляються й у тому, що під час призначення на посаду ігноруються факти притягнення корупційного правопорушника до відповідальності за аналогічні корупційні діяння у сфері охорони довкілля в минулому. Це можуть бути і отримання неправомірної вигоди службовцями органів Мінекології за несплату обов'язкових екологічних платежів, і ведення господарської діяльності за відсутності спеціальних дозволів чи з порушенням зазначених у них умов тощо. Так, у січні 2014 р. працівники органів внутрішніх справ зафіксували отримання неправомірної вигоди першим заступником начальника екологічної інспекції Волинської області. Речник УМВС України у Волинській області зазначила: «Задokumentували факт отримання хабара заступником начальника екологічної інспекції С., який на той момент виконував обов'язки цієї установи... Факт отримання незаконної вигоди від підприємця в розмірі 25 тисяч гривень... Саме у таку суму чиновник оцінив відтермінування дії припису щодо усунення недоліків, зокрема, отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря». Варто відмітити, що громадянин С., у 2008 р. обіймав посаду начальника

Держекоінспекції у Львівській області, проти нього місцева прокуратура теж порушувала справу за фактом отримання неправомірної вигоди¹³.

На сьогодні прагнення службових осіб повинні бути спрямовані на добropорядне виконання службових обов'язків у екологічній сфері, адже вони нерідко замінюються прагненнями до задоволення особистих інтересів. У результаті такої сваволі при використанні службових обов'язків стають головними отримання надприбутків, кар'єризм тощо.

Доволі часто звучать думки, що лише за умови існування досконалого антикорупційного законодавства можлива ефективна антикорупційна політика в усіх сферах суспільного життя. Можливо тому, в Україні реформа антикорупційної системи у 2011 р. розпочалася зі створенням Президентом України Національного антикорупційного комітету та подальшого прийняття низки законодавчих актів. На сьогодні замість фрагментарного антикорупційного законодавства створено цілу його систему, яка охоплює всі сфери суспільного життя, у тому числі природоохоронну, і включає різні види нормативно-правових актів.

У липні 2011 р. законодавець на шляху до європейських стандартів почав криміналізувати корупцію. Поступово до Кримінального кодексу України було внесено ряд важливих змін. Ними було посилено кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та запроваджено в окремих статтях кримінального закону відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які працюють у юридичних особах приватного права або надають публічні послуги (аудитор, нотаріус, оцінювач, третейський суддя тощо).

Внаслідок скасування адміністративної відповідальності за одержання неправомірної вигоди у публічному секторі (з Кодексу України про адміністративні правопорушення виключено ст. 1722), зокрема, до службових осіб державних органів та місцевого самоврядування, що одержуватимуть неправомірну вигоду, застосовуватимуться виключно кримінальні санкції, які передбачають покарання у вигляді позбавлення волі.

Також до кримінальної відповідальності притягуються особи, які надають неправомірну вигоду службовим особам, оскільки адміністративну відповідальність за такі діяння також скасовано шляхом виключення з КУпАП ст. 1723 Пропозиція або надання неправомірної вигоди.

Враховуючи зазначенні антикорупційні зміни у кримінальному законодавстві, варто пам'ятати, що покарання відіграє значну роль у протидії корупційній злочинності, зокрема і в сфері охорони довкілля, однак не слід перебільшувати його ролі.

Так, раціональне зерно стосовно ролі покарання у протидії злочинності можна знайти у роботах відомого французького гуманіста. «Суворість покарання, – писав Монтеск'є, – більш доречно в державах деспотичних, принцип яких – страх ... У державах поміркованих любов до вітчизни, сором, боязнь осуду містять у собі приборкуючу силу, яка спроможна втримати від багатьох злочинів. Найбільшою карою за погані вчинки буде там власне переконання в тому, що зробив їх ... У цих державах добрий законодавець менше турбувати-

меться про покарання за злочин, ніж про те, як запобігти злочинам; він намагатиметься не стільки карати, скільки поліпшувати нрави»¹⁴.

Поряд з тим сьогодні ми переконались, що недостатньо прийняти антикорупційне законодавство, щоб протидіяти корупції у всіх сферах суспільства. Результати соціологічних досліджень, що проводяться державними та недержавними науково-дослідними установами з питань зменшення корупції, підтверджують доволі високий рівень корупції в Україні. Так, 31,3% респондентів, опитаних соціологічною службою Центру Разумкова, відповіли, що високий рівень корупції є найголовнішою причиною складної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, а 18,2%, – що у держслужбовців вищого рівня особисті інтереси переважають над суспільними.

Насторожують дані, оприлюднені Інститутом соціології НАН України, за якими понад 70% українців вважають, що більшість людей готові піти на злочин заради особистої вигоди. Найбільше впевнена у такому твердженні молодь (75,5%)¹⁵.

Отже, нинішній стан корупції у нашій державі, зокрема і у сфері охорони довкілля, свідчить про необхідність чогось «більшого» у протидії цьому небезпечному явищу. Це, на нашу думку, соціальна, тобто еколого-правова, антикорупційна, культура не лише службових осіб, а й громадян у цілому. Адже корупція руйнує соціальну основу в забезпеченні порядку в сфері охорони довкілля. Тому всі питання, пов'язані з охороною природи, зокрема поширення у ній корупції, повинні бути предметом особливої уваги не лише з боку окремої держави чи світового співтовариства, а й окремої людини. Слід пам'ятати, що однією з умов успішної протидії кримінальній корупції у сфері охорони довкілля є дбайливе ставлення кожного до навколишнього природного середовища та недопущення розв'язання екологічних проблем шляхом корупційних дій.

1. *Козлюк Л. Г.* Про важливість вивчення причин і умов корупційних екологічних злочинів // Слово Національної школи суддів України. 2015. – №2 (11) – С. 100.
2. *Турлова Ю. А.* Кримінологічна характеристика браконьєрства українці та протидія цим злочинам : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Турлова Ю. А. Ін-т держави і права АН України – К., 2011. – С. 12; *Шматько В. Г.* Екологія і організація природоохоронної діяльності : Навч. посіб. / В. Г. Шматько, Ю. В. Нікітін. – К. : КНТ, 2006. – С. 258; *Костицький В.* Екологічна криза і складові її подолання / В. Костицький // Право України. – 1998. – № 4. – С. 33. 3. *Діденко С. В.* Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони / С. В. Діденко, Г. С. Поліщук та ін – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 118.
4. *Зубкова В. И.* К вопросу о содержании профилактической функции уголовного закона // Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. трудов. – М., 1982. – С. 32. 5. *Діденко С. В.* Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони / С. В. Діденко, Г. С. Поліщук та ін – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 115. 6. *Киселев Н. Н.* Экологическое воспитание трудящихся / Отв. ред. Н. П. Депенчук. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 32. 7. *Костенко О. М.* Камінь, яким зневажили будівничі (про соціальну культуру громадян як основний антикризовий засіб) // Віче. – 2009. – № 23. – С. 17. 8. *Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції Міністерством екології і природних ресурсів України у 2012 році [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>. 9. *Бляжков О.*

Вплив релігії на формування екологічної свідомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoburouggc.org.ua>. **10.** Костенко О. М. Як боротися з корупцією / Костенко О. М. // Віче. – 2008. – № 18. – С. 48. **11.** Костенко О. М. Корупція в Україні – основний антиукраїнський чинник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/306150>. **12.** Аналітична інформація про виконання вимог Закону України “Про боротьбу з корупцією” за 2009 р. Міністерством охорони навколишнього природного середовища України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>. **13.** Притулюк В. На Волині затримали хабарника, але не притягнули його до відповідальності. – Інформація ТРК «Аверс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediaavers.com/ekonomika/2014/03/20/>. **14.** Корецький В. М. Монтеск'є // Товариство для поширення політичних та наукових праць Української РСР. – К., 1955. – С. 17. **15.** Статистичні дані про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції / Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2012 р. – Міністерство юстиції України. – квітень 2013 рік.

Kozluk L. Ecological and legal culture as an important element to be provided in preventing corruption criminality in the sphere of environmental protection

The attention is drawn to the fact that corruption destroys social ground in order to ensure environmental protection. All questions related to the protection of nature, including the spread of corruption in it, shall be the subject of special attention not only from the part of any state or international community, but individual either. It is noted that one of the conditions for successful combating criminal corruption in the sphere of environment protection is careful attitude of every citizen to the environment and prevention to resolve environmental problems through corruption.

Due to changes in anti-corruption criminal legislation it is stated that punishment plays a significant role in combating corruption crime in the field of environmental protection, but there should not exaggerate its role. It is proved that measures to increase the level of environmental legal anti-corruption culture shall be carried out not by a certain period and consistently. Since it forms the personality of respectful attitude to environmental conservation and acts as a counter to the commission of corruption offenses in the environmental field. In order to ecological and legal education gives a real moral and legal anti-corruption effect while its implementation do not ignore the “golden rule”, the essence of which do not do to others what you do not wish for yourself. This usually indicates a short path to charity (law-abiding) and appropriate behavior in the field of environmental protection.

It is proved that ecological and legal anti-corruption culture legal of individual will help to strength the role of the environmental component to socio-economic development of our country.

It is noted that one of the factors leads to the lack of a proper level of individual environmental legal anti-corruption culture that is lacking in preparing a person to discharge his responsibilities to the environment. In practice is often ignored the fact of bringing corruption offenders accountable for similar corruption in environmental protection in the past while appointing a person to occupy the post.

Keywords: *opposing to corruption criminality, environmental and legal anti-corruption culture, ecological sphere, countermeasures, environment, corruption.*